

18. Omahovanja

Ubijaš me. Vsak trenutek znova. Vidim te, kako se me polaščaš in v jutrih, ko se zbujam, me čakaš. Tvoje telo je izrezljano v prikupno oblekico. Pa planem iz postelje. Segam po telefonu, obleko mečem nase. Ko sem že na ulici, omahnem. 'Nima smisla,' me prešine. 'Resnica je življenje, a laž je smrt, ah, lepota.' Potem mi gine moč, obup se razliva čezme, gnev se razrašča. Ubijaš me.

19. Osvobajanja

Zvabila si me k sebi. Zazrl sem se ti v obraz in nisem se mogel načuditi, kako globoko me je prizadela lepota. Kot začaran sem obstal. Sramežljivo si me pogledala, a se hitro umaknila. Potem si začela govoriti. Gledal sem tvoja usta, ki so mi hotela spet zaupati, trudil sem se, da bi te slišal in te sprejel, toda lezel sem vase, se stopil z začetkom, spoznal kremplje lepote. Zatem si znova obstala pred mano, povsem drugačna. Na silo si me hotela zadržati, toda zaman; odhajal sem, ker je o n prihajal. Začelo se je razpletati.

20. Ego

Jaz, ki me uvrščajo v radijske programe, jaz, ki pričakujem izid svojega romana, jaz, ki nastopam pred nabito dvorano, in jaz, ki si lastim pravico, da povzdigujem svoj narod, slovenski narod, sem te končno spregledal. Dolgo je trajalo. Ubijajoč je tvoj občutek manjvrednosti. A zato že kar vidim, kako me boš raztrgala, in iztrgani listi iz literarne revije, kjer boš ugledala nas tri, bodo frčali po stanovanju, a na tega zadnjega se boš podelala, če te bo ravno tiščalo; skrivaj. Jaz pa se bom zazrl v prihodnost.

Živi čas, mrtvi čas, samotnost zgodovine

Brane
Senegačnik

UVOD

Osnovni okvir, v katerega je v začetku devetdesetih let 20. toletja po mojem mnenju zelo smiselno, pa tudi koristno postaviti razpravljanje o umetnosti in literaturi – tako etablirani kot tisti, ki šele izrisuje svoj profil – je danes načeloma samoumevna in skoraj propagandna, v praksi pa pogosto deformirana ali celo opuščena teza o soobstoju različnih intelektualnih modelov, optik in metod. Princip, po katerem naj bi diskurzi mesojno učinkovali – in v tem je bistvo vprašanja –, ni več subordinacija, temveč koordinacija ali celo povsem neodvisno, svobodno gibanje v na vse strani razprtem duhovnem prostoru. Pri tem pa ni nujno, da takšen položaj

opredelimo zgolj kot torišče metodoloških in konceptualnih antagonizmov ali da morda napravimo celo korak dlje in zagovarjamo odsotnost vsakršnega presečišča vitalnih idej in konceptov in v posameznih diskurzih vidimo le mimobežnice, ki se v koncentričnih krogih zapirajo vase in se izgublajo v samozadostnih internih spopadih. Za kar se zavzemam, ni poljuben eklekticizem, neobvezno in spremenljivo spajanje elementov z različnih polj, temveč poslušaj za realnost, se pravi za mnogoobraznost, dialoško strukturanost časa. Med soobstoječimi duhovnimi in metodološkimi paradigmi je očitno vse bolj učinkovit *kriterij relevantnosti in uporabnosti*; če se posamezne paradigme medsebojno relativizirajo in spreminjajo svoj skupni kontekst, je vendarle razvidno, da so ne le mogoče, ampak tudi potrebne tako npr. psihoanalitična, duhovno-zgodovinska in jezikovno-analitična metoda kot njihova »pozitivistična« podatkovna osnova, da pa je neizbežno, da se njihova izbira ravna po naravi predmeta. Tezo, po kateri predmet narekuje metodo, bi bilo morda pravilneje navesti v taki obliki: interes, ki more izhajati tako iz narave predmeta (iz npr. imanentnih značilnosti umetniškega dela) kot iz kritikovega gledišča (ki je seveda pogojeno z »objektivnimi« – socialnimi in ideološkimi – in s »subjektivnimi« – enkratnost njegovega eksistencialnega položaja – dejavniki), naj narekuje primerno metodično osvetljavo. Seveda bo psihološka problematika zahtevala drugačen pristop kot t. i. »zvočno sevanje pomena«, vprašanje osebne umrljivosti ali problem metafore. Zakaj sploh obnavljati tako neuporabne ugotovitve, ki jih je kritiška praksa marsikje že udejanila? Čeprav gre pri navedenih izhodiščih v resnici za povsem preproste osnove epistemološke koordinacije, se zdi, da je v še posebej za nas zanimivem slovenskem prostoru mnogo bolj v navadi in v veljavi ideološko podprt boj za dominantno pozicijo med posameznimi šolami. (Zgleden primer tega je gotovo na vseh nivojih razvita, akademska, komercializirana in spolitizirana dejavnost psihoanalitične duhovne skupnosti, ki še najmanj od vsega zanemarljivo pomen kvantitativnega obvladovanja javnosti, se pravi, predvsem njenega medijskega bombardiranja.) Temeljnega pomena za refleksijo literature in umetnosti nasploh pa je po moji sodbi upoštevanje eksistencialnih določil na osebni ravni. Splet vsakokrat drugačnih, neponovljivih osebnostnih struktur z družbenimi, časovnimi, kulturnimi pa tudi naravnimi konteksti je morda najprepričljivejša legitimacija umetnosti: tu je rojstni kraj velikih paradoksov, ki zaznamujejo sleherni čas s svojo strastno, nepomirljivo izzivalnostjo, tu se zgodi *prestop v neko zunajčasovno perspektivo skozi poudarjeno osebno enkratnost*. Če duhovna raznolikost časa razkriva različne podobe, oblike in pomene samotnosti zgodovine, ki se je naselila v človeški osebi, pa ta sama nekako vendarle ostaja tudi onkraj različnih metodičnih zapopadkov in pojmovnih aparatov, bolj dograjuje intelektualne modele kot ustreza njihovim shemam in se vztrajno ohranja kot preostanek racionalističnih dekonstrukcij.

II. LITERARNA GENERACIJA OSEMDESETIH LET

O vprašanjih lastne literarne generacije je običajno potrebno govoriti, kadar se skuša utemeljiti njen *raison d'être*, njene kvalitete, zasluge in prednosti nasproti drugim; še posebej značilna pa je takšna hvalilna dikcija v procesu osvajanja prostora pod literarnim soncem, ko se križajo meči etabliranih, socialno in ekonomsko močnih generacij z meči generacije, ki živi predvsem od idej in voluntarizma. V tem pogledu je seveda koristna

in pomembna tudi socialna strategija, namreč določena stopnja realizma, poznavanja socialnih mehanizmov in bralnega interesa, kar omogoča literarni skupini, da izoblikuje svoje poti v zavesti kulturne javnosti. Tu pridejo v poštev vprašanja, ki se bolj ali manj ponavljajo od generacije do generacije in se tesno vežejo na sfero »banalnih konkretnosti«. Prostor za objavljanje mlade literature je odvisen predvsem od dveh dejavnikov. Najprej od finančnega položaja kulture, ki je po eni strani stvar globalne politike določenega sistema in po drugi izraz zapletenejšega, geografsko, kulturno, politično in zgodovinsko pogojenega ekonomskega stanja. Drugič pa določa obseg njene prisotnosti v kulturnem življenju konstelacija sil, ki upravljajo prostor literature. Stopnja odprtosti in propustnosti upravljajoče plasti je zelo velikega pomena za komunikacijsko razsežnost del mladih avtorjev, kar pa se vsaj na določen način tiče tudi bistva umetnosti in literature kot posebne oblike komunikacije. Rad pa bi poudaril, da udejstvovanje v medgeneracijskih bojih, ki je v določeni meri neizbežno in konstitutivno, pomeni zgolj postranski vidik literarne dejavnosti. Drži sicer, da je čas, ko bi naj bila presežena tradicija ubijanja duhovnih očetov (čas zanikovalskega in nasprotujočega odnosa vsake generacije do njenih neposrednih predhodnikov) še posebej primeren za takšno ugotovitev, dejstva pa govorijo, da gre pri takšni samooznačitvi zadnje slovenske literarne generacije bolj za programsko geslo kot pa za realno lastnost. Pravzaprav sta tako zavzeto teoretsko pisanje nekaterih njenih pripadnikov kot dobršen del njene čiste literature alergičen odziv na zaostreni modernizem in pogosto v teh primerih ni prav težko prepoznati negatorske pozicije do modernističnih kanonov pisanja kot vodilnega mota. Čeprav samo na sebi to ni nič slabega, vendarle bije v oči nedoslednost, ki jo zagrešijo avtorji, kadar pridejo v nasprotje s svojo osnovno programsko devizo, »predvsem pa je moteče dejstvo, da je v takšni poetiki lahko prepoznati popolno brezbriznost do jezikovne discipline, kakršno je razvil modernistični duktus. Vsekakor pa je tudi v primeru generacije osemdesetih, ki je po generaciji modernistov prva nastopila z ostreje začrtanim profilom (četudi z izrecnim prepričanjem o, kot bi rekel eden njenih nosilcev, Igor Bratož, zgolj kronološki povezanosti zagrizenih individualistov) mogoče izpostaviti nekaj tipičnih spoznanj. Njen »program« je odigral dvojno vlogo: če je omogočil svojim najmočnejšim predstavnikom, da so uveljavili svoje poetike in literarne nazore, pa je predstavljal tudi ščit za vrsto očitno šibkejših piscev, ki so služili kot kvantitativni element pri formiranju generacije. Druga stvar, ki se mi zdi pomembnejša, pa zadeva osredotočenost na bodisi aktualistične teme bodisi na bistvena vprašanja človekove eksistence. Seveda je mogoče tudi o najpomembnejših arhetipskih ali ahistoričnih problemih pisati zgolj skozi izkušnjo svojega časa, vprašljivi so le oblika, obseg in globalnost same izkušnje in prodornost analize njenih konkretnih pogojev. Takšna strategija omogoča *povratak k izhodišču umetnosti*, čeprav je le-ta uresničljiv le skozi avtentično strukturo časa, v katerem posamična literatura (umetnost) nastaja. Identifikacijska točka umetnosti, čas brez časa, se razodeva zgolj v doživeti konkretni eksistenci, v obliki časovne strukture, ki se na sebi lasten način odpira v prostor drugih, prav tako odpirajočih se časovnih struktur, v, recimo, gnezdo zgodovine, ki je hkrati tudi njen grob in v katerem časi hkrati mirujejo in tečejo. Samo nekateri najboljši avtorji te generacije, v prvi vrsti to velja za pesnike (Debeljak, Potokar, Krstić), v svojih delih sevajo takšno podobo svojega časa, da skozi njeno podrobno osvetljavo izstopajo tudi

omenjeni »večni« fenomeni človekove usode. V tem seveda ni ničesar izjemnega in lahko bi rekli, da običajno razmerje med obeti in idejnim potencialom prihajajoče generacije ter vrednostjo njihove umetniške realizacije potrjuje izkušnje drugih generacij. Zares »postmodernistom« ni mogoče odrekati erudicije (ali vsaj tega ne, da jim le-ta pomeni vrednoto), načitanosti in spretnege teoretiziranja in prav tako ne suverena nastopa pri komponiranju literarnih postopkov ali pri moduliranju osebne izpovedi. Soočenje s temeljnimi vidiki bivanja, znotraj katerih se gibljejo površinska vprašanja kulture, sociale in politike, pa v svojih delih prinašajo samo nekateri omenjeni avtorji. Med bistvene probleme, ki v zadnjih desetletjih oblikujejo prizmo ontoloških vprašanj in nekako določajo načine srečevanja z njimi, štejem predvsem *narcisizem, umevanje svobode ter razmerje med osebo* (ki ni povsem identična z individuumom) *in družbo*.

III. NARCIS, SVOBODA IN OSEBA – POPOTNICA ZGODOVINE

Današnja doba je vsaj toliko kot z različnimi vidiki tradicije zaznamovana s svojo tehnično specifikko, s svojimi preobrazbami realnosti, ki puščajo občutne sledi tudi v njeni duhovni podobi. Zasuk z enosmernega tira zgodovine, ki se je zgodil na točki največje koncentracije volje do moči – v obliki ekonomske skrajnosti v brutalnem kapitalizmu in v obliki politične in ideološke v komunizmu, fašizmu in nacizmu – je povzročil predvsem drugačno razumevanje družbenega življenja. Razdrobljenost podobe časa, v katerem živimo, paralelnost nešteti družbenih, kulturnih in celo političnih ter gospodarskih sistemov in procesov je poiskala svoj izraz v kibernetiki, informatiki – novih oblikah družbenega upravljanja. Ob teh t. i. infrastrukturnih spremembah je značilna tudi hiperprodukcija na duhovnem področju. Zdi se, da je, razumljivo, še posebno aktivnost v tem pogledu pokazala prav sociološka misel, ki danes ob vsej relevantnosti svojih argumentov dosega nezaslišano in v mnogočem tudi kontraproduktivno ekspanzijo (malce patetično bi lahko dejal: »Pozor, sociološki um na pohodu!«). Nič nenavadnega torej, če je v ospredju zanimanja predvsem posebnost, drugačnost dobe, v kateri živimo, nenavadno je vendarle, v kolikšnem obsegu se uresničuje ta absolutizacija posebnosti in utapljanje v nedialoškem merjenju, štetju in tehtanju življenjskih pogojev, za katere se zdi, da so zrastle sami iz sebe. Marsikateri radikalni mislec ponuja prav takšno samozadostno interpretacijo postmodernega trenutka: bežne historične reference naj v teh primerih predvsem pokažejo, kako so v skladu s postmoderni ljubo maksimo druge epohe zaznamovane z njo in kako šele v njej dobivajo svoj pravi obraz. Če je mogoče reči, da je Narcisova zgodba v določeni meri povzetek duhovne dejavnosti sleherne zgodovinske dobe, je v takšnih idejah in stremljenjih mogoče zaznati – ne netipično – izgubo občutka za realnost, prevešanje v hipernarcisizem dobe, ki pri procesu samoanalize pada vase in se použiva kot nekakšna črna luknja. Takšna značilnost časa je morda še bolj povzeta v Baudrillardovi primerjavi zavesti s televizijskim ekranom, kjer ni več mogoča plastična, globinska predstava, temveč se vse izteka v neodsevno površino in se v njej, ne da bi našlo svojo identiteto, tudi izgublja. V tem smislu je seveda tudi mogoče razumeti nastanek modelov razlage sveta, kakršen je npr. Deleuzeov in Guattarijev

rizom. (Reči pa je treba, da je rizom kot eden od metodoloških prijemov, kolikor se odreka svoji pretenziji po obvladovanju totalitete, gotovo zelo koristen za razumevanje nekaterih vidikov postmoderne.) Na drugi strani je v zvezi z opustitvijo velikih projektov treba omeniti, da je postmoderna razvila bistveno prijaznejši odnos do zgodovine in se v tem smislu ne more v celoti identificirati s pojavi, ki kažejo na strahovit upad zgodovinskega spomina. Ni malo primerov bistveno kompleksnejšega in zrelejšega pojmovanja vprašanj zgodovinske kontinuitete in diskontinuitete: avtorji, ki skušajo vsak po svoje razčistiti, kakšna drža je glede na lastni zgodovinski kontekst najprimernejša, so že onkraj radikalnega obračanja in zavračanja zgodovine, hkrati pa je le-ta še vedno vznemirljiva. Še vedno se torej slišijo mnenja, da se ni mogoče povsem zapreti v prostor »direktne izkušnje« brez zgodovinskega spomina in s tem brez spraševanja po vzrokih obstoječega stanja. Morebiti le ni čisto utopično videti v navzočem trenutku rezultat križanja elementov duhovne zgodovine...

Najznačilnejše vprašanje piscev v tem trenutku, vsaj kolikor govorimo o slovenskem intelektualnem prizorišču, se mi zdi vprašanje umevanja svobode. To vprašanje zadeva slehernega ustvarjalca na področju literature ali družboslovne misli, še posebej pa to velja za avtorje, ki si šele gradijo predstavo o umetnosti pisanja. Sociološki kontekst, v katerem in zaradi katerega se problematizira pojem umetnosti in potemtakem tako njeno mesto znotraj kulture in družbe kot njena notranja struktura, doživlja spremembe. Prav zaradi tega je morda generacija, ki je uvedla postmoderne ideje, generacija pred zaprtimi vrati. Če bi si za eksplikacijo tega primera vzeli opozicijo med moralnima sodbama Dostojevskega in Lacana – »Če ni Boga, potem je vse dovoljeno.« »Če ni boga, ni nič dovoljeno«, – bi morali ugotoviti, da se kaže mnogo uporabnejša in primernejša teza prvega. Odsotnost kriterijev namreč še zdaleč ne pomeni blokade vseh tistih dejavnosti, ki želijo biti umetnost, pač pa v kaotični dispoziciji prihaja do izrivanja, vrivanja, prekrivanja in zlivanja različnih umetnostnih fenomenov. Ker so tudi v refleksiji umetnosti – ki se za povrh vključuje vanjo kot aktiven element – jasne težnje po tem, da bi se takšno, sociološko opredeljeno stanje postavilo kot bistvo razmerja med umetnostjo in kulturo in kot bistvo znotrajumetnostnih razmerij, so na tem področju sproščene silne raznolikih in raznosmernih trendov. Okvir teh pogojev so seveda značilna ekonomska določila, ki se prek svojih zahtev spajajo z ideologijo hipnega uspeha in njegove čim močnejše medijske promocije. Specifika posameznih zvrsti umetnosti tako ne učinkuje skozi svoje bistvo (inherentne značilnosti), ampak prihaja v poštev zgolj njihova porabnost za vključitev v medijski pogon. Odveč je govoriti o zunanjih oprijemljivih dokazih in posledicah takega stanja. Seveda pa lahko kdo iz njih potegne celo dokaze za nekatere bistvene duhovne premike našega časa.

Rad bi navezal še na Spinozovo misel: *Omnis determinatio est negatio*, ki je značilen povzetek strogega metafizičnega pojmovanja, po katerem zaseda prostor biti hierarhično urejeno bivajoče. Tako je z vstopom neke entitete ta prostor že zaprt, rezerviran, nedostopen za vse druge: takšen duh je nedvomno še posebej močno prisoten v današnjem slovenskem duhovnem prostoru. O tem sem prepričan, kljub temu da obstajajo močni trendi, ki vsaj na ideološki in etični ravni temu nasprotujejo. Po tej misli naj bi vsaka pozitiviteta že delovala ideološko, bila naj bi oblika prisile in nesvobode, v čemer se razodeva tipičen, zgodovinsko pogojen patološki

strah pred vsakršno obliko sistematizacije. Svoboda je tu vselej pojmovana kot, če naj uporabim Kocbekovo distinkcijo, osvobojenost izpod nečesa in nikdar kot svoboda za nekaj. Pri tem se pozablja, da sta človekova eksistenca in njegovo razmerje do sveta v mnogih pogledih strukturirana kot sistem. Odnos med človekom in družbo je s strani politične ideologije bil vedno postavljan tako, da je subjektivnost družbe povsem pretehtala in se je individuuum zreduciral na vrsto funkcij v družbenih procesih. Logična in v določeni meri upravičena reakcija intelektualnega življa (vsaj v novejšem času, ko je bilo mogoče govoriti o t. i. kulturniški opoziciji) je bila apodiktična obramba individuuma in zanemarjanje raziskave globalnih vezi med obema (navideznima) poloma. (Od vseh dobronamernih analiz, ki so bile osnovane na zavzemanju za ohranitev individualne svobode, so ostale kvečjemu statistične sociološke študije.) Zagovarjam stališče, da družba seveda nikdar ne more biti »subjekt« ali recimo osnova kakega procesa – to je vselej lahko le individualni človek, oseba –, toda družba, tako kot svet, ni njegov protipol, pač pa način njegove eksistence, prostor njegovega izoblikovanja in osmišljenja. Prizadevanje človeške osebe za lastno nesmrtnost je tako vselej vezano na ohranjanje bivajočega v celoti. Tu se paradoks pridruži paradoksu in človek skuša v naporu živeti z njimi, ne da bi jih ukinil. Izničujoča nasprotja med bivajočim, kot jih lahko in jih mora registrirati človeška zavest, se dopolnijo v izničenju človekove zavesti, ki na tak (zopet paradoksen!) način zaobsega vse bivajoče. Toda človek skuša takšno stanje presegati zlasti z upanjem, to se pravi z bivanjem *skozi* te obkrožajoče ga zanke, ki niso zgolj posledica zgrešenih, s politično, ideološko ali etično akcijo rešljivih zastavkov, ampak tudi izraz njegove strukture in življenjskih zahtev, ki so postavljene predenj. Etika, ki jo mora po mojem umetnost še posebej nujno razvijati, ni toliko stvar zunanjih etičnih kodeksov, čeprav je seveda v njih vpeta na mnogo načinov, kot stvar razodevanja človekove smrtnosti in medsebojne prepletenosti in soodvisnosti bivajočega na obzorju niča. V tem smislu lahko umetnost še posebej opozarja na človekovo odgovornost za svet, ki se uresničuje predvsem v razmerjih med individualnim človekom, družbo in naravo.

Izziv literature postaja tako, če naj ponovno uporabim Kocbekov izraz, svoboda za. Svet zahteva takšen modus upesnjevanja, da bo beseda omogočila njegovo prosojnost, da bo utelesila v istem zvočnem tkivu hrepenenje in upanje, ki drži ta svet v plamenu trajanja. Metaforična govorica ni samo nekakšen pendant realističnih postopkov, »vsebinskih« oblik literature, ampak je zlasti potreba duha: potreba po tem, da se pomenski okvir širi in odpira v vedno nove, neomejene kontekste, da v svoji konkretnosti, določljivosti in končnosti opozarja na soudeležnost neskončnega števila pomenov. Takšen razcvet, avgmentacija pomena, ki jo pesniški tekst dosega z vsemi svojimi razsežnostmi, je sam metafora par excellence: metafora za spoj doživetja totalitete sveta z individualno svobodo in neodrejenostjo posameznih vidikov tega doživetja. Morda se skriva izziv za prihodnjo literaturo tudi v iskanju besed za to metaforo.